

ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΟΠΕΡΕΤΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΕΩΣ ΤΟΝ ΜΟΤΣΑΡΤ

Η Έθνική Λυρική Σκηνή μας, όπως κάθε καλοκαίρι, Εκρίνε οιαστό και φέτος να προσφέρει στο Άθιναϊκό Κοινό ένα έργοκι έλαφρό, βροσερό, χαρούμενο, κάτι που να ξεκουράζει και να φαειδρόνη—μιά Όπερέττα του Κάλμαν, τήν «Όλλανδέζα».

Δέν κατακρίνω καθόλου τήν Ιδέα του άνεβάσματος μιάς Όπερέττας από τήν έπίσημη, τήν Κρατική μας Όπερα, γιατί, στήν πραγματικότητα, δέν νομίζω πως στήν Τέχνη υπάρχουν «κατώτερα» είδη, όταν πρόκειται για άληθινή τέχνη, υπάρχουν μόνο ίσως πιά έλαφρά, πιά άπλά, πιά προσιτά στό μεγάλο κοινό, έργα, πιά, ένώ έχουν όλα αυτά τά προσόντα—τής εύκολίας, τής απλότητας, του διασκεδαστικού—δέν παύουν όμως νά-χουν και τά προσόντα τής άληθινής, τής μεγάλης, τής σοβαρής, άς πούμε, Τέχνης. Άλλως τήν υπάρχουν τόσες σοβαρές, μεγάλες όπρες χωρίς καμιά άξια, ένώ υπάρχουν τόσα άπλά τραγουδάκια, άληθινά άριστουργήματα. Βέβαια, ή Έθνική Λυρική Σκηνή μας, δέν πέτυχε στήν έκλογή της, γιατί ούτε ό Κόλλομαν είναι κανέναν μεγάλος μουσικός στό είδος τού, ούτε ή «Όλλανδέζα» του είναι από τά καλύτερα του έργα. Ός τόσο δέν πρόκειται να κάνω κριτική ούτε τής έκλογής, ούτε τής παραστάσεως, άπλάς και μόνο, ή παράστασις αούή μ' έκανε νά σκεφθώ πως δέν ήταν άσκοπο για τούς αναγνώστες τής «Μουσικής Κίνησης»— πού βρίσκουν τήν σελίδη της τόσα άλλα σοβόρα θέματα—νά κάνω μιά μικρή έρευνα πάνω στό πως και γιατί γεννήθηκε ή Όπερέττα, να ριζώ μιά ματιά στήν Ιστορία της και στός δημιουργούς της. Έξαφρόδεμα; Ίσως...

Και όμως, όχι και τόσο «έλαφρά», πρώτον έπειδή πέρνομε τήν Όπερέττα σάν ένα είδος Τέχνης άληθινής, όπως λέω παραπάνω, δεύτερο, γιατί πρόκειται για κάτι τό έξαιρετικά πολύτιμο πού χαρίζε αούή ή Τέχνη: Τό Γέλιο! Τό γέλιο πού είναι τό φώς και ή χαρά τής ζωής, πού χαρίζε δύναμη, κι αισιοδοξία και ύψια στός άνθρώπους, πού χωρίς αούό δέν μπορείς να νοιώσης τή ζωή, τήν άνάγκη του γέλιου τή νοιώσανε σε πιά πολλά χρόνια οι πάντα ταλαιπωρημένοι θνητοί, άρκεί νά θυμηθούμε τά άρχαία «σαυρικά δράματα» πού άκούοισθον πάντα, σάν ξεκούρασι και σάν βροσά τή θανάσιμη δραματικότητα και τό ζοφερό πάθος τής τραγωδίας και παλαιότερα, πριν πάει ή Τραγωδία τήν όριστική θεατρική μορφή της, τί γόρευαν οι «Μίμοι», μέ τά σκώματα και τούς κωμικούς χορούς τους, τούς «έρβρακες», άνάμεσα στις μεγαλοπρεπείς γιορτές και τούς σεμνούς εύγενικούς χορούς των παρώνων: Τί άλλο, παρά νά χαρίσουν γέλιο κι εύθυμία... Κι' άλήθεια, οι κωμωδίες του Άριστοφάνη, δέν ήταν κάτι σάν τήν σημερινή Όπερέττα ή τό Κωμειδούλιο—ή και τήν Έπιβαράσι—μέ τή χοντρή του σάτυρα, τούς κωμικούς χορούς και, σίγουρα, μέ τή μουσική και τά τραγούδια τους: Γιατί, μ' όλο πού άπό τό μουσικό τους μέρος δέν ώσθηκε τίποτα—όπως σχεδόν τίποτα δέν ώσθηκε άπό τήν άρχαία «Έλληνική

Μουσική»—σήμερα είναι πιά άναμφισβήτητο—Έπειτα άπό τις σχετικές μελέτες και έρευνες—πως συνοδεύοσαν από άνάλογα πρής τό κωμικό και σατυρικό τους κείμενο μουσική, καθώς και χορό και τραγούδια. Βέβαια, δίπλα στή δηκτική σάτυρα και τά χοντρά άστεία του Άριστοφάνη, άκούμε και έξαισιους σε ποιηοι και λυρισμό στίχους—τά Χορικά στίς «Νεφέλες» π.χ.—άλλά μήπως και οι σύγχρονοι συνθέτες τής Όπερέττας δέν παρεμβάλλουν αισθηματικές όριες, γλυκές και τρυφερές μελωδίες, άνάμεσα σ' άστεία και τά κωμικά;

Γεγονός είναι πώς ή σοφορότητα και ή τραγικότητα γυρεύει ένα έξόσημα στό γέλιο, ή χαλάρωσι! είναι ένας φυσικός νόμος μετά τήν ύψιστη ένταση. Κι' έτσι λοιπόν, δίπλα στή Όπερα, τή μεγάλη, τή σοβαρή Όπερα—πού, άλλωστε, άπό τόν πόθο τής άναγέννησης τής Άρχαίας Τραγωδίας γεννήθηκε—δημιουργήθηκαν εύθυμα, σύνταμα στήν άρχή, έργακια, πού, ή παίζονταν άνάμεσα, σάν «Ίντερμέτζα», ή, πιά συχνά, στό τέλος, για νά φέρουν μιά άλλαγή, μιά χαλάρωσι, μιά εύθυμία, ώπουτο δημιουργήθηκε ή «Κωμική Όπερα». Άλλά κι' εδώ συνέβη κάτι, πού συμβαίνει τόσο συχνά: νά πέση δηλαδή ένα νέο είδος τέχνης στό ίδια άκρίβους λάθη πού περιγέλοισι και ετρανώνουν στους άλλους: στήν τυπικότητα, στό «καλούπι», στή ρουτίνα, πού ή Κωμική Όπερα περιγέλοισι στή «σοβαρή». Έτσι ή Κωμική Όπερα, μένοντάς κωμωκεμένη στίς ίδιες πάντα φόρμες και στός ίδιούς τύπους, ήταν έπόνο να οβσός, για νά φανή έν νέο πάλι είδος, γεννημένο άπό τό πνεύμα και τίς καλλιτεχνικές άνάγκες τής εποχής: Τό «Ζυγκ-Σπήλ»—ένα όρκινο παίγνιό μέ τραγούδια— κάτι σάν τό Έλληνικό «Κωμειδούλιο»—μιά κωμωδία μέ τραγούδια. Ό όρισμός «Ζυγκ-Σπήλ» είναι Γερμανικός, έπειδή κυρίως στή Γερμανία σημείωσε τή μεγαλύτερη όνησι και έπιτυχία και σημαίνει «Ζυγκε»—τραγούδι, «Σπήλ»—παίγνιό, Ήταν ή εποχή, πού ό λαός, τόσο στή Γερμανία όσο και στήν Άγγλία, κουρασμένος από τά Ίταλικά και τά Γαλλικά μελοδράματα, γόρευε σκηνικά έργα στή γλώσσα του, πού ν' άνταποκρίνοσαν στή δική του ζωή και στά δικά του προβλήματα και πού, πάνω άπό όλα, νά δέν διασκεδάζουν. Φαίνεται μάλιστα πως ή άρχή στή Γερμανία έγινε στό σχολείο τής Νότιας Γερμανίας, από μαθητές και ιερομένους, σε σχολικές παραστάσεις και άναφέρεται ένα τέτοιο, πολύ μορφωμένος μουσική ιερέας, ό Σεμπάστιαν Ζάιζερ, πού, στό 1743, άνέβασε ένα τέτοιο «Ζυγκ-Σπήλ», πού, μέ όλη τή θρησκευτική του ύπόθεσι, ήταν πολύ κωμικό, μέ όφθονα τραγούδια και σιναθροούλο, έπιμετρο διάλογο. Και τότε πιά άρχισαν όπειροι περιδεόντες θασαι νά διασχίζουν τή Γερμανία μέ τέτοια χαρούμενα έργακια, γεμάτα λαϊκά τραγούδια και μέ συνοδεία από λαϊκά όργανα, γιατί, καθώς οι θιασοι αούτοι δέν είχαν παρά πολύ μέτρομο τραγουδιότης και λίγα μέσα, άναγκαστικά στρεφόσαν στό λαϊκό τραγούδι και στή λαϊκή μουσική, πρής μεγάλη, βέβαια, άπόλουσι τών θεατών-άκροατών. Στά περισσότερα άπό αούτα νά «Ζυγκ-Σπήλ» κυριαρχούσε ή σάτυρα για ήθη

και έθιμα του καιρού, αλλά και για τις μεγάλες όριες της Ίταλικής Όπερας. Ωστόσο αν αυτό τὸ καινούριο είδος άρεσε τότε και κυριαρχούσε στη Γερμανία, δέν είχε καμιά ιδιαίτερη μουσική ή λογοτεχνική αξία—ο Τριακονταετής πόλεμος είχε ρίξει γενεές πίσω τή Γερμανική λογοτεχνία κι' όλη τήν καλλιτεχνική καλλιέργεια—ένω στη 'Αγγλία κι' άργότερα στη Γαλλία, βρίσκουμε άλληθινα χωριτωμένα «Ζίγκ-Σπήλ» όπως έξαφνα, τήν περίφημη κωμωδία με τραγούδια. «Η Όπερα τών Ζητώνων» (**The Beggars opera**) του Τζών Γκέυ που ασπύριζε τήν «μεγάλη» Όπερα και τήν όψηλή κοινωνία τής Αόλης και που έκλονισε άκόμη κι' αϋτήν τή θεσι και τήν ύπαρξι του μεγάλου Χαϊνέλ. Παίχτηκε κατά τά 1728 και κολλά άποσπάσματα άπ' τή χωριτωμένην πράγματι, μουσική του έργου παίζονται σήμερα στις συναυλίες, κατά μεταγραφή διαφόρων σύγχρονων Άγγλων συνθετών. Είναι ένα κλασικό έργο, στο είδος του. Τό ίδιο ακριβώς κείμενο πήρισε δυο αϊώνες άργότερα, στα 1928-30 ο Αύστριακός συνθέτης Κούρτ Βάιλ κι' έφτιαξε τήν «Όπερα τών Τριών Γροσιών» (**Dreigroschenoper**) που παιζόταν επί χρόνια στη Βιέννη και στο Βερολίνο, αλλά και επί τρία συνεχώς χρόνια στο Παρίσι με τόν τίτλο «L'Opera de quaire sous»—Η «Όπερα τών τεσσάρων πενταρών). Τόσο ζωντανά και τόσο πάντα έπικαιρο ήταν τὸ θέμα τού έργου, που εϋτόχησα να δω τότε στη Βιέννη. Παράλληλα με τόν Τζών Γκέυ, τήν ίδια έποχή περίπου, ο Ίρλανδός Coffey χαλοσε κόσμο στην 'Αγγλία με τή μουσική του κωμωδία «Ο Διάβολος ξεσπάει» (**The devil to pay**), γεμάτη από λαϊκά τραγούδια. Η κωμωδία αϋτή του Ίρλανθού Coffey μεταφράσθηκε και παίχθηκε λίγο άργότερα στη Γερμανία με κανούρια όμως μουσική του Στάντφους που πάλι άργότερα, στα 1766, έπεξεργάσθηκε ο Γιόχαν Άνταμ Χίλλερ και σημειωσε τεράστια έπιτυχία. Τήν ίδια έποχή, στη Γαλλία, στα 1752, ο Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ δίνει τήν περίφημη μουσική κωμωδία του «Ο Μάγος του Χωριού» (**Le devin du Village**) που όφισε έποχή.

Τή μεγάλη έπιτυχία που βρήκε τὸ νέο αυτό μουσικό θεατρικό είδος, τή χρωστούσε κυρίως στην ύπόθεσι που έπεριε θέματα από τή σύγχρονη ζωή και που, δίπλα σε μιάν άπλη έρωτική ιστορία, περιλάβαινε με τόν ίδιο τρόπο τή ζωή τής άριστοκρατίας και του λαού και συχνά, με εϋθυμο παιγνίδι, έφερνε σε άντιπαράστασι τήν ψευτική ζωή τής κοινωνίας, με τούς άγνοους και φυσικούς τρόπους τών ανθρώπων του χωριού και του λαού γενικά. Ο Γερμανός Γιόχαν—Άνταμ Χίλλερ χαρακτηρίσει τήν άντιθεσι, βάζοντας τα έπίσημα πρόσωπα να τραγουδούν σοβαροφανεis άριες, ένω οι άστοι και οι χωριάτες του χαίρονταν με άπλη λαϊκά τραγούδια. Γέμισε τότε ή Γερμανία από τέτοια «Ζήγκ—Σπήλ» και οι λογοτεχνικοί κύκλοι έρχσαν να ένδια-

φέρονται και να γράφουν τέτοια έργα, άφοϋ άκόμα και ο γέρο—Γκαίτε έπεξεργάσθηκε μερικά άπ' τά παλιά του μικρά δραματικά έργα για «Ζίγκ—Σπήλ», όπως τὸ «Έρβιν και Έλμιρα», «Έρου και Μπέτελου» κ. α. που μελοποιήθηκαν από διάφορους συνθέτες τής έποχής. Έτσι τὸ Γερμανικό «Ζίγκ—Σπήλ» φθάνει σ' ένα σημαντικό σημείο έξέλιξης, κρατώντας πάντα τή μουσική οπδάκου θυγατέρα τής Ποίησης. Είναι παράξενο: ή σάτυρα και τὸ κωμικό ύποχωροϋν λίγο-λίγο μπροστά από σίθημα και στον φανταστικό κόσμο: Είναι ή αϋτή πολύ χλωμή άκόμα, τής Γερμανικής ρομαντικής Όπερας, κάτι τὸ παράξενο άλλθιθια...

Στη Βιέννη, μόλις στα 1781, πήριε άρισμένη μορφή τὸ νέο αυτό είδος: Έδω είναι ο Κάρλ Νίττερς φόν Νίτερσντορφ που γράφει μιάν σειρά από έπιτυχημένα τέτοια έργάκια και που τὸ καλλιτέρο του, που παίζεται άκόμα σήμερα, είναι τὸ «Γιατρός και Φαρμακοποιός», πρωτοπαγμένο στα 1786. Στα έργα του Νίτερσντορφ όμως, ο διάλογος όρχίζει να ύποχωρή όλο και περισσότερο και ή μουσική να πήρει όλο και μεγαλύτερο ρόλο. Άλλά ήδη ο Μότσαρτ, στα 1767, δώδεκα μόλις χρονών, γράφει τὸ χωριτωμένο «Ζίγκ—Σπήλ» «Βαστιανός και Βαστιανή», που κάποτε είδαμε στην Άθήνα παγμένο άπ' τούς «Μικρούς Τραγουδιστές τής Βιέννης (τὴν περίφημη Παιδική Χορωδία) και δέκα τρία χρόνια άργότερα, σή ηλικία είκοσι πέντε ετών, ή μεγαλοφύλα του χαρίζει στον κόσμο τήν «Άπαγωγή άπ' τὸ Σεράι». Έτσι τὸ «Ζίγκ—Σπήλ», ή Γερμανική Μουσική Κωμωδία, φθάνει σ' ένα σημείο που κανείς δέν μπορεί πιά να φθάση.

Άλλά κάτι που φθάνει σ' ένα ύψιστο σημείο, δέν μπορεί να σταθι πιά: Θά ορβύση ή θα πάρη δόλους δρόμους. Τὸ Γερμανικό «Ζίγκ—Σπήλ», άπ' τή στιγμή που όφινει τα άπλά θέματα τής καθημερινής ζωής και μπαίνει σε κόσμους φανταστικούς και παραμυθένιους, δίνοντας όλο και περισσότερο θέσι στη μουσική, σημειώνει, κατά τὸ 1800 τήν άρχή τής Ρομαντικής Όπερας, όπου θα συναντήσουμε τή μεγάλη μορφή του Βέμπερ. Η μουσική κωμωδία, έτσι όπως ήταν, ένα οικνικό παιγνίδι με τραγούδια, έχει ξεφύσει πιά σε άσημαντα έργάκια προχειρογραμμένα, με μουσική παρμένη άπ' όπου τόχη, κάτι που προκαλεί τὸ χοντρό γέλιο χωρίς αξίωσεις περισσότερες. Ένα είδος «εκέτης». Άλλά, ξαφνικά, ξεπετιεται πάλι ένα νέο είδος: Η Κλασική Όπερέτα που πρωτοβλέπει τὸ φώς στο Παρίσι, στα 1858. Δημιουργός τής ο περίφημος Ζάκ Όφφενμπαχ, που άρχισε ακριβώς να γίνεται γνωστός και να έπιβάλλεται στη Γαλλική πρωτεύουσα με μικρά, άστοία έργάκια σαν κι' αυτά που λέω παραπάνω και που τότε τα λέγαμε «Bouffes Parisiens» (Παρισινά Άστοία).

Άλλά θα συνεχίσει στο προσεχές.